

UOT 159.9:37.015.3

Nərmin İlham qızı Abdullayeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertantı
<https://orcid.org/0000-0002-9308-9125>
E-mail:nermin.abdullayeva.1991@inbox.ru

KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN DƏRSLİKLƏRLƏ BAĞLI QARŞILAŞDIQLARI PSIXOLOJİ ÇƏTİNLİKLƏR

Narmin Ilham Abdullayeva
doctorial student in the program of doctor of philosophy at
Azerbaijan State Pedagogical University

PSYCHOLOGICAL DIFFICULTIES ENCOUNTERED BY PRIMARY SCHOOLCHILDREN IN CONNECTION WITH TEXTBOOKS

Нармин Ильхам гызы Абдуллаева
диссертант по программе доктора философии
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ, С КОТОРЫМИ СТОЛКИВАЮТСЯ МЛАДШИЕ ШКОЛЬНИКИ В СВЯЗИ С УЧЕБНИКАМИ

Xülasə. Kiçikyaşlı məktəblilərin təlim prosesində qarşılaşdıqları çətinliklərin bir qismi dərslərlə təqdim olunan təlim materialları ilə əlaqədardır. Təlim materiallarının onların yaş, idrak, emosional, iradi və fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun təqdim edilməməsi onların qavrama, diqqət, hafizə və təfəkkür proseslərinə əlavə yük yaradır, diqqətin təşkilini çətinləşdirir, təlim fəaliyyəti zamanı uğursuzluq yaşamasına, idrak fəallığının zəifləməsinə, özünəinamının azalmasına və təlim motivasiyasının zəifləməsinə səbəb olur.

Açar sözlər: kiçikyaşlı məktəbli, təlim çətinliyi, dərslək, təlim materialı

Abstract. A part of the difficulties encountered by primary school children in the training process is related to the instructional materials presented in textbooks. When instructional materials are not presented in accordance with pupils' age-related, cognitive, emotional, volitional, and individual psychological characteristics, they place an additional cognitive load on perception, attention, memory, and thinking processes, make it more difficult to organize attention, and may lead to failure in learning activities, reduced cognitive engagement, lower self-confidence, and decreased learning motivation.

Key words: primary schoolchildren, training difficulty, textbook, training material

Аннотация. Часть трудностей, с которыми сталкиваются младшие школьники в процессе обучения, связана с учебными материалами, представленными в учебниках. Несоответствие содержания и формы представления учебных материалов возрастным, когнитивным, эмоциональным, волевым и индивидуально-психологическим особенностям учащихся создаёт дополнительную нагрузку на процессы восприятия, внимания, памяти и мышления, затрудняет организацию внимания, может приводить к неуспешности в учебной деятельности, снижению познавательной активности, уверенности в себе и учебной мотивации.

Ключевые слова: школьник младшего возраста, трудности в обучении, учебник, учебный материал

Giriş. Dərslək dövlətin təhsil siyasətinin [3] Dərsləklərin məzmunu və tərtibatı daim müzəhəyata keçirilməsində başlıca vasitələrdən biridir. kirə və elmi araşdırma obyektı olmuşdur. Xüs-

silə, dərslərlərin psixodidaktik baxımdan düzgün tərtib edilməsi şagirdlərin təlim nailiyyətlərinə əhəmiyyətli ölçüdə təsir edir. Təlim prosesində dərsləlik müəllimlə şagird arasında əsas körpü olduğundan, həmçinin Prof. Ə.Ə. Əlizadənin təbircə desək, dərsləlik şagird aləminin “dünyaya açılan mənzərəsi” olduğundan onların daha keyfiyyətli və zəngin psixodidaktik imkanlara malik tərtib edilməsi zərurəti gündəmə gəlir. [5]

Dərsliklərlə bağlı pedaqoji-psixoloji tənqidin əsas məqsədi bu sahədə mövcud olan nöqsanların müəyyənləşdirilməsi və onların aradan qaldırılmasına nail olmaqdır. Çünki keyfiyyətsiz dərsliklər həm mənəvi, həm də maddi itkilərə səbəb olur.

İbtidai təhsilin aktual problemləri müzakirə olunarkən ən çox toxunulan məsələlərdən biri dərslik problemidir. İbtidai sinif dərslikləri müxtəlif aspektlərdən təhlil edilsə də, onların kiçikyaşlı məktəblilərdə təlim çətinliklərinin yaranmasına əsaslı təsiri və bu təsirin psixoloji aspektləri sistemli şəkildə tədqiq edilməmişdir. İbtidai sinif dərsliklərində kiçikyaşlı məktəblilərin təlimində çətinlik yaradan məqamları müəyyənləşdirmək və həmin məqamların psixoloji xüsusiyyətlərini elmi baxımdan şərh etmək tədqiqat işimizin əsas vəzifəsidir. Bu vəzifənin uğurla yerinə yetirilməsi dərsliklərə verilən didaktik və metodik tələblərlə yanaşı, ən əsası, psixoloji tələblərin də nəzərə alınması ilə mümkündür.

Təlim materiallarının çətinlik dərəcəsi kiçikyaşlı məktəblilərin səmərəli öyrənməsinə təsir göstərən xarici amillərdən biri kimi çıxış edir. Mövcud pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatda təlimin səmərəliliyini azaldan xarici amillər sırasında təhsilin məzmunu ilə bağlı məsələlərə, xüsusilə də təlim materiallarının mürəkkəb qoyulduğu məsələlərinə daha çox toxunulmuşdur.

Dərslikdə yer alan hər bir təlim materialının kiçikyaşlı məktəblinin düşüncəsində inikasının özünəməxsus çətin cəhətləri vardır. Materialın çətinliyi, ilk növbədə, onda təqdim olunan informasiyanın kiçikyaşlı məktəblinin idrak imkanlarına, yəni qavrayış, diqqət, hafizə, təfəkkür və təxəyyül xüsusiyyətlərinə uyğunsuzluğu ilə müəyyən edilir.

“Hazırda təhsilin yeni məzmununa uyğun olaraq dərslilər yüksək çətinlik səviyyəsində qurulur. Bu prinsipə uyğun olaraq dərslilərdə mürəkkəb mövzular, anlayışlar və terminlər,

tərif və qaydalar verilir. Bir mövzu daxilində 9-10, bəzən daha çox yeni termin açıqlanır. Çoxillik müşahidələrimiz, tədqiqatlarımıza əsaslanaraq qəti şəkildə deyə bilərik ki, belə dərslilər məktəblilərin böyük əksəriyyətinin anlaq səviyyəsinə və imkanlarına uyğun deyil. Bəzən mövzular o qədər geniş olur ki, şagirdlər onu oxuyub axıra çıxırlar”. [11]

Tədqiqat metodları. Kiçikyaşlı məktəblilərdə təlim çətinliklərinin yaranmasına dərslərin təsirini müəyyənləşdirmək məqsədilə dərslərə daxil edilmiş təlim materiallarının çətinlik səviyyəsini, onların psixodidaktik səmərəliliyini və kiçik məktəblilərin daxili imkanlarına uyğunluğunu psixoloji aspektdən təhlil etmək üçün bu tədqiqata müraciət etdik.

Kiçikyaşlı məktəblilərin təlim çətinliklərinin yaranmasına dərslərlərin təsirinə eksperimental tədqiq zamanı onların dərslərlə işləyərkən qarşılaşdıqları psixoloji çətinlikləri müəyyənləşdirmək məqsədilə dərslərlərin təhlili ilə yanaşı, müşahidə, müsahibə və sorğu metodlarından geniş istifadə edilmişdir. Kiçikyaşlı məktəblilərin təlim çətinliklərinin yaranmasında dərslərlərin rolunu aydınlaşdırmaq məqsədilə ibtidai sinif müəllimləri və valideynlər arasında açıq sorğu keçirilmişdir.

Sorğuda Bakı şəhərində yerləşən 6 məktəbdə 48 sinif, Şəki və Oğuz rayonlarında yerləşən 2 məktəbdə 16 sinif üzrə dərs deyən ibtidai sinif müəllimləri və həmin məktəblərin I-IV siniflərində təhsil alan kiçikyaşlı məktəblilərin valideynləri iştirak etmişdir. Bununla yanaşı, sorğu sosial şəbəkələrdə, xüsusilə geniş istifadəçi auditoriyasına malik Facebook platformasında ibtidai sinif müəllimləri və valideynlər üçün yaradılmış qruplarda da təşkil edilmişdir.

Tədqiqat zamanı problemlə bağlı münasibəti, təklif və iradları müəyyənləşdirmək məqsədilə açıq sorğudan istifadə etməyi məqsəda uyğun saydıq və müəllim və valideynlərə aşağıdakı sualla müraciət etdik: “İbtidai siniflər üçün hazırlanmış dərsliklərdə şagirdlər üçün çətinlik yaradan məqamlar sizcə nə ilə əlaqədardır?”.

İbtidai sinif müəllimlərindən birinin yazdığı şərhdə belə qeyd olunur: “I sinifdə elə tapşırıqlar verilir ki, mən müəllim ola-ola sualı 2-3 dəfə oxuyuram ki, bu nə deməkdir?”.

Valideynlərin yazdığı şərtlərdən nümunələr: “Bu gün təhsilimizin ən böyük problemi

ibtidai sinif dərslərlərinin bərhad vəziyyətdə olmasıdır”; “Doğrusunu desəm, əgər mənim IV sinifdə oxuyan oğlum həmin sinif dərslərlərini tam qavrayıb anlayarsa, bunu mən onun səhhətində ciddi bir problemin olmasının SOS signalı kimi qəbul edərdəm, nəinki sevinərdəm”; “Dahi, görkəmli şair və yazıçılarımız qalib kənarda, Mauqli, Hörümçək-adam və s. kimi yazıları dərsləyə salıblar. Uşaqlar onsuz da bu əsərlərin həm filmlərinə baxıblar, həm də kompüter oyunlarını görüblər” və s.

Sorğu nəticəsində əldə edilmiş cavablar təhlil edilmiş və iştirakçılar tərəfindən daha çox qeyd olunan iradlar aşağıdakı istiqamətlər üzrə qruplaşdırılmışdır:

- Dərslərlərin dilinin mürəkkəb olması şagirdlərin məzmunu anlamaqda çətinlik çəkməsinə səbəb olur;

- tapşırıqların təlimatlarının mürəkkəb və aydın olmayan formada verilməsi;

- istifadə olunan terminlərin çoxluğu və qəlizliyi;

- texnologiya, musiqi, təsviri incəsənət dərslərlərində izahlar qəliz verilir;

- verilmiş təlim materialları mövzunun tam və hərtərəfli mənimsənilməsinə imkan vermir;

- yeni mövzunun tətbiqinə dair tapşırıqlar azdır, bu da yeni biliklərin mənimsənilməsinə və möhkəmləndirilməsinə mane olur;

- tapşırıqların müxtəlif tiplərdə təqdim edilməsi şagirdlərdə çaşqınlıq yaradır, onlar tapşırığın hansı üsulla yerinə yetirilməli olduğunu müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkir, bəzi hallarda isə tapşırığın icra qaydasını unudurlar;

- müxtəlif tipli tapşırıqların izahına çox vaxt sərf olunur;

- ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi zamanı valideynlər övladlarına kömək etməkdə çətinlik çəkirlər, eyni zamanda, tapşırıqların məzmunu başa düşülmədiyindən onların bir neçə dəfə izah edilməsinə ehtiyac yaranır;

- ev tapşırıqlarının həcmi həddindən artıq çox olması və əlavə dərs vəsaitlərinin çoxluğu qeyd olunur;

- dil qaydalarının, həmçinin onların tətbiqinə dair tapşırıqların azlığı;

- qrammatik məlumatların ardıcılıq və sistemlilik baxımından düzgün qurulmaması. Məsələn, nitq hissələri tam öyrədilməmişdən

əvvəl cümlə təhlilinə, düzəltmə və qrammatik şəkilçilər öyrədilməmişdən əvvəl isə sözün tərkibinin təhlilinə dair tapşırıqların təqdim edilməsi;

- qəliz şeir parçalarının nəsrə çevrilməsi zamanı şagirdlərin çətinlik çəkməsi;

- ümumbəşəri və milli dəyərlərin təqdim olunmasında müvafiq balansın gözlənilməməsi;

- dərslərlərin poliqrafik keyfiyyətinin aşağı olması;

- illüstrativ materiallar həddindən artıq çox olduğundan şagirdlər mücərrəd təfəkkürə keçməkdə çətinlik çəkirlər;

- IV sinif riyaziyyat dərslərindəki təlim materiallarının həcm və mürəkkəblik baxımından V-VI sinif səviyyəsinə yaxın olması barədə fikirlərin bildirilməsi;

- riyaziyyat dərslərində verilmiş bəzi məsələ və misalların ikimənəli olması və iki cür başa düşülə bilməsi və s.

Göründüyü kimi, mütəxəssislərin, eləcə də müəllim və valideynlərin əsaslı və haqlı narazılığına səbəb olan bir sıra qüsurlar və çatışmazlıqlar dərslərlərdə müxtəlif xarakterli problemlərin olduğunu göstərir və qeyd olunan qüsurlar və çatışmazlıqların böyük əksəriyyəti bilavasitə psixoloji məsələlərlə əlaqədardır.

Nəticə. Son 18 il ərzində dərslərlərin məzmunu, tərtibatı və təlim materiallarının təqdimatı ilə bağlı ictimaiyyət tərəfindən müxtəlif iradların ardıcıl və ciddi şəkildə ifadə olunması, həmçinin 10 il ərzində apardığımız müşahidə və təhlillər, müəllim və valideynlər arasında keçirdiyimiz sorğunun nəticələri, eləcə də Facebook sosial şəbəkəsində dərslərlərlə bağlı yazılmış şərhlərin təhlili göstərir ki, bu problem davamlı xarakter daşıyır.

Biz konkret olaraq kiçikyaşlı məktəblilərin təlimini çətinləşdirən və təlimin səmərəliliyini azaldan təlim materiallarının mövcudluğunu müəyyənləşdirdik. Eyni zamanda, ibtidai sinif dərslərləri ilə bağlı cəmiyyətdə formalaşmış mövcud yanaşmaları və problemlə əlaqədar ictimai rəyi də araşdırıb ortaya qoyduq.

İbtidai sinif dərslərlərinin keyfiyyəti və səmərəliliyi ilə bağlı müəllim və valideynlərlə apardığımız sorğunun nəticələri və ümumilikdə tədqiqatdan əldə etdiyimiz nəticələr deməyə əsas verir ki, dərslərlərdə kiçikyaşlı məktəblilərin təlimində çətinlik yaranan

məqamlar kifayət qədər çoxdur. Xüsusilə, təlim materiallarının mürəkkəb xarakter daşması və tapşırıqların quruluşu onların kiçikyaşlı məktəblilər tərəfindən mənimsənilməsinə xeyli çətinləşdirmişdir.

Bütün bunlar kiçikyaşlı məktəblilərin təlim prosesində qarşılaşdıqları çətinliklərin bir qisminin dərslərdə təqdim olunan təlim materialları ilə əlaqəli olduğunu sübut edir. Xüsusilə, təlim materiallarının mürəkkəb və çətin formada təqdim edilməsi, başqa sözlə, çətin qoyuluşu bu çətinliklərin yaranmasına təsir göstərən ekzogen amillərdən biridir. Təlim materiallarının lazımı səviyyədə tərtib edilməməsi və kiçikyaşlı məktəblilərin maraq dairəsinə daxil ola bilməməsi nəticəsində onların dərslə və ayrı-ayrı fənlərə qarşı biganəlik göstərməsi, təlim motivasiyasının aşağı düşməsi, bəzi hallarda isə motivasiyanın ümumiyyətlə heç olmaması müşahidə olunur.

Tədris materiallarının pedaqoji və psixoloji baxımdan işlənmə səviyyəsi, məzmun keyfiyyəti, şagirdlərin yaş və inkişaf xüsusiyyətlərinə uyğunluğu onların kiçikyaşlı məktəblilər tərəfindən mənimsənilmə imkanlarını artırır.

Bu problemin həlli ilə bağlı irəli sürdüyümüz ilk və ən mühüm təklif dərslərin hazırlanması prosesində psixoloqların iştirakının təmin edilməsidir. Əməkdaşlıq şəraitində pedaqoq, metodist, psixoloq və fənn müəlliminin peşəkar söylərinin birləşdirilməsi nəticəsində pedaqoji, psixoloji və psixodidaktik baxımdan daha təkmil və səmərəli dərslər hazırlaya bilərlər.

Digər təklifimiz dərslərin qiymətləndirilməsi prosesində onların həm də psixoloji ekspertizadan keçirilməsi və müvafiq psixoloq rəyinin alınmasının təmin edilməsi yönündədir.

Bu məqalə çərçivəsində ibtidai siniflər üçün hazırlanmış təlim materialları ilə bağlı bütün problemləri əhatə etmək imkanımız yoxdur. Lakin problemin aradan qaldırılmasına və təlim prosesinin səmərəliliyinin artırılmasına xidmət edən bir sıra psixopedaqoji təkliflərlə kifayətlənəcəyik:

- Təlim materialları hazırlanarkən kiçikyaşlı məktəblilərin yaş və fərdi- psixoloji xüsusiyyətləri, xüsusilə onların anlama səviyyəsi, fiziki və psixi imkan və göstəriciləri nəzərə

alınarsa təlim prosesində həddindən artıq fiziki, zehni və emosional yüklənmənin qarşısı alınar;

- şagirdlərin psixoloji inkişafına, xüsusilə, idrak proseslərinin inkişafına təkan verən məzmunundan istifadə edilməsi;

- kiçikyaşlı məktəbli oxuduğunu anlamırsa, bu, onun təlim materialını qavrama və mənalandırma prosesində ciddi idraki çətinliklə üzləşdiyinin göstəricisidir. Belə bir vəziyyətdə linqvistik dərkətmənin səmərəli inkişafından danışmaq çətinidir. [2] Bu baxımdan, kiçikyaşlı məktəblilərin idraki imkanlarının təlim prosesində üzə çıxarılmasına, fəallaşdırılmasına və inkişaf etdirilməsinə şərait yaradan materialların istifadəsinə geniş yer verilməsi;

- beynin hər iki yarımkürəsinin fəaliyyətini stimullaşdıran, deklarativ, kontekstual, prosedural, metakognitiv bilikləri özündə ehtiva edən, verbal, abstrakt, tənqidi və yaradıcı təfəkkürün, bərpəedici və yaradıcı təxəyyülün inkişafına imkan verən məzmunun hazırlanması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Belə məzmun, eyni zamanda, ali hisslərin, xüsusilə zehni və praksis hisslərin fəallaşdırılmasına, milli dəyərlərin mənimsənilməsinə, əqli, əxlaqi, emosional və estetik qiymətləndirmə bacarıqlarının inkişafına, eləcə də şagirdlərin əqli, əxlaqi, sosial, emosional, iradi və mənəvi yetkinliyə doğru istiqamətləndirilməsinə xidmət edir. Təlim materiallarının bu prinsiplər əsasında hazırlanması şagirdlərdə rəşadət düşüncə tərzinin formalaşdırılmasına və məzmun standartlarının həm bilik, həm də fəaliyyət komponentlərinin reallaşdırılmasına imkan verə bilər;

- şagirdlərin aktiv lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi və bunun əsasında sözlü-məntiqi təfəkkürün inkişafının təmin edilməsi;

- təlim materiallarının daha yaxşı qavranılması və yadda saxlanması üçün məzmununa uyğun, canlı və psixoloji baxımdan məqsəduyğun illüstrasiyalardan istifadə edilməsi;

- yeni bilikləri əldə etməyə və tətbiqinə imkan yaradan tapşırıqlar şagirdlərin idraki inkişafı baxımından daha məhsuldardır;

- yüksək çətinlik səviyyəsində qurulmuş tapşırıqların öhdəsindən gələ bilməmək kiçikyaşlı məktəblilərdə təlim motivasiyasının, xüsusilə daxili motivasiyanın, özünüqiymətləndirmə və iddia səviyyəsinin, özünəinamın, iradi keyfiyyətlərin azalmasına, fiziki və psixi gərginliyin artmasına səbəb olur. Təlim uğursuzluqla-

rının təkrarlanması isə stress, həyəcan, frustrasiya, depressiv hallar və digər psixoloji narahatlıqlara gətirib çıxarır;

- kiçikyaşlı məktəblilərdə fərdi təlim üslubunun hələ tam formalaşmaması (IV sinifdə formalaşır) onların təlim fəaliyyətini müəyyən dərəcədə çətinləşdirir. Buna görə də təlim materiallarının fərqli qavranılması və mənimsənilməsi xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Bu fərqlər şagirdlərin tipoloji xüsusiyyətləri, idrak imkanları, iş qabiliyyəti, məlumatı qavrama və təhlil etmə səviyyəsi, maraq dairəsi və digər fərdi-psixoloji xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır;

- unutmaz ki, müasir təhsil qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri şagirdlərdə “öyrənməyi öyrənmək” və “öyrənmək üçün öyrətmək” bacarıqlarının formalaşdırılmasıdır;

- kiçikyaşlı məktəblilərin qarşılaşdıqları əsas problemlərdən biri də dərslərlə işləmək, xüsusilə müstəqil işləmək bacarıqlarının kifayət qədər formalaşmamasıdır. Bu baxımdan, onların dərslərdən müstəqil istifadə etmək, verilmiş materialı təhlil etmək, əsas məlumatı seçmək, tapşırıqları müstəqil yerinə yetirmək, müstəqil düşünmə və müstəqil öyrənmə, modelləşdirmə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə müəllim və valideynlər tərəfindən xüsusi diqqətin yetirilməsi.

Nəticə etibarilə, təlim materiallarının şagirdlərin idraki, emosional, iradi və sosial inkişaf xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə tərtib

edilməsi yüksək təlim nəticələrinin əldə olunması üçün əlverişli psixopedaqoji zəmin yaradır.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə dərslərlə daha keyfiyyətli, inkişafetdirici, psixodidaktik, motivasion, kiçikyaşlı məktəblilərin yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun hazırlanması onların təlim fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması baxımından xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Problemin yeniliyi. Məqalədə ibtidai sinif dərslərlərinin kiçikyaşlı məktəblilərdə təlim çətinliklərinin yaranmasına təsiri və bu təsirin psixoloji xüsusiyyətləri sistemli şəkildə araşdırılmış və şərh edilmişdir. Tədqiqatda dərslərdəki təlim materiallarının çətinlik səviyyəsi, təqdim etmə xüsusiyyətləri və onların kiçikyaşlı məktəblilərin daxili imkanları ilə uyğunluğu psixoloji aspektdən nəzərdən keçirilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Fikrimizcə, məqalədə kiçikyaşlı məktəbli psixikasının xüsusiyyətlərindən çıxış edərək irəli sürdüyümüz fikirlər, psixoloji tələb və təkliflər dərslərlə müəllifləri, pedaqoqlar, metodistlər, ibtidai təhsil sahəsində çalışan mütəxəssislər və gənc tədqiqatçılar üçün praktik əhəmiyyət daşıyır. Tədqiqatın nəticələri ibtidai təhsildə mövcud problemlərin aradan qaldırılması, dərslərlərin psixodidaktik baxımdan təkmilləşdirilməsi və bu istiqamətdə aparılacaq gələcək tədqiqatların planlaşdırılması üçün faydalı ola bilər. Eyni zamanda, əldə olunan nəticələr kiçikyaşlı məktəblilərin təlim və tərbiyəsi ilə məşğul olan müəllim və valideynlər üçün də praktik əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Abbasov Ə. Müasir dərslərlə: bu anlamda nələrə diqqət yetirməliyik. // Azərbaycan müəllimi, –2017, 18 avqust. № 31 (8747), –s. 5.
2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, 2019, № 6, s. 18-25.
3. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, 2020, № 3, s. 13-27.
4. Dadaşova T. Pedaqoji-psixoloji düşüncələr / T. Dadaşova. –Bakı: Nurlan, –2006. –208 s.
5. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri / Ə.Ə. Əlizadə. –Bakı: Pedagogika, –2004. –432 s.
6. Quliyev E.M. Kiçik məktəblilərdə idrak fəaliyyətinin inkişaf xüsusiyyətləri: Dərs vəsaiti. –Bakı: ADPU-nun nəşri, –1995. –83 s.
7. Mərdanov M., Şahbazlı F. Azərbaycanın təhsil siyasəti: ümumi təhsil məktəbləri üçün dərslərlər və dərs vəsaitləri (1998-2005). II kitab. / –Bakı: Təhsil, –2005. –284 s.
8. Müasir təhsilin nəzəri və praktik problemləri. –Bakı: “ŞAHİN-MB” MMC, –2016. –250 s.
9. Ruhiyyə Daşsalahlı Dərslərlərlə siyasətində yeni keyfiyyət mərhələsi // Azərbaycan müəllimi qəz., , –2017, 12 may. –s 1-5.
10. Səfərova S.E. Milli dərslərlərin yaranma mərhələləri. Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: // Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. –2017, № 1, –s. 178-184.
11. Şəxsiyyətyönlü məktəb dərslərlərinin hazırlanmasının nəzəri və praktik problemləri. –Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun Təhsil Texnologiyaları Mərkəzinin nəşriyyatı, –2016. –134 s.

Redaksiyaya daxil olub: 31.08.2026